

Traducció i Inquisició: el *Llibre de Job* de Jeroni Conques

Antoni López Quiles

Universitat de València

Universitat Cardenal Herrera-CEU València

Resum: Ens situem en ple segle XVI. La Inquisició arresta en la presó Jeroni Conques aparentment per la traducció del Llibre de Job, completament ple d'aportacions del traductor que, molt sovint, el separen del text original. Es tracta d'un manuscrit que no va merèixer edicions en vida de l'autor però que, ateses les característiques de la versió, a partir de les intervencions del traductor, podem entendre les seues opcions lingüístiques, traductològiques i teològiques i, en conseqüència, ens permet dissenyar les concrecions lingüístiques per a un registre semi-culte de l'època.

Paraules clau: Conques, Inquisició, traducció, Bíblia, humanisme.

Translation and Inquisition: The *Book of Job* of Jeroni Conques

Abstract: We are located in the middle of the 16th Century. The Inquisition arrests in prison Jeroni Conques apparently for the translation of the Book of Job, completely filled with contributions from the translator who, very often, is separated from the original text. It is a manuscript that could not be published during his lifetime, but following the characteristics of the version, from the interventions of the translator, we can understand their linguistic, translational and theological options and, consequently, It allows us to design linguistic concretions for a semi-cult register of the time.

Keywords: Conques, Inquisition, translation, Bible, humanism.

1. Introducció

Un beneficiat de la Seu valentina, un «clérigo beneficiado en la yglesia mayor desta ciudad y bezino ella», segons llegim en el Procés que la Inquisició segueix contra ell (RIERA, 1976, 23), que manté amistats amb persones que, els qui tenien l'ofici de sospitar, consideraven sospitoses, com ara, Segimon Arquer o Gaspar de Centelles (BATALLON, 1998, 728); una versió en vernacle que, de moment, designarem com a «singular», d'u dels llibres de la Sagrada Escripura, que obtingué la dubtosa dignitat de ser traslladada al vulgar –el resultat n'avalua el dubte– en ple moment de condemna de les traduccions bíbliques i que no aconseguí superar l'estatut de manuscrit i, per últim, la sinuosa actuació del tribunal de la Inquisició contra del beneficiat en seran els personatges principals de l'estudi que presente. Ens trobem en la València de mitjans del segle XVI, on viu un grup de simpatitzants de la Reforma enfront dels defensors de la tradició; humanistes, erasmistes, mecenes o canonges lletrats i una immensa majoria d'inhibits en seran l'elenc pertinent.

Parlem d'un grup d'humanistes que treballen en vulgar; intel·lectuals que, amb obra històrica, teològica o espiritual, esgrimiran la llengua com a tret

identificador: «la identificació de pàtria i llengua remet al nucli ideològic de l'humanisme, l'objectiu exprés del qual és justament debelar la barbàrie» (CORONEL, 2010, 11). En eixe ambient, descobrim que «la Bíblia renaixentista pot presentar-se com a fruit directe de l'esforç humanístic de restauració de la *humanitas* romana a través del restabliment de la *literalitat* de la cultura clàssica» (CORONEL, 2010, 12).

Recuperem el beneficiat de la Seu valentina, les lectures, els treballs i les propensions ideològiques del qual el faran passar a la posteritat perquè volgué *acometre* –així ho diu ell– eixe trasllat al valencià del llibre bíblic anunciat, en una operació que no gaudia de les simpaties de l'ortodòxia eclesial.

No pareix que el protagonista fóra molt notori entre els coetanis, perquè, de fet ni tan sols apareix en alguns registres de la Seu (MARTÍ, 1994), raó per la qual la història no li ha deparat un lloc eminent, i només el trobarem consignat en breus notícies diluïdes pel pes dels grups humanistes de la València del XVI. Rescatat l'autor en el XIX per Schäfer, i més tingut en compte per Bataillon (ALMENARA, 2000), la seua traducció del llibre bíblic va ser editada per Riera (1976) i, a partir d'eixe moment, comença a merèixer estudis diversos, sobretot els de Manuel Ardit i Miquel Almenara, entre altres (ALMENARA-ARDIT, 2011).

El personatge de *singulars* lectures, d'amistats no «recomanables» i treballs censurats és mossén Jeroni Conques, autor que posseïa llibres anotats amb opinions que podien ser considerades poc ortodoxes («cosas erróneas y deviantes de nuestra fe católica»). Al final o se'n penedeix o li entra por per l'eventual resposta de la Inquisició, però ell mateix arriba a expressar que n'està fart: «el dicho mossén Conques dixo que, siendo fuera de aquí, ha de quemar sus libros y entender en cosas de música y darse plazer» (PROCÉS, 29r). En qualsevol cas, demana que siguen esborrades (PROCÉS, 50r).

L'obra bíblica traduïda al valencià és el *Llibre de Job*, i tots dos, acompanyats pel tribunal, constitueixen la matèria del present estudi. Intentem conèixer les raons per les quals *acometa* la traducció del llibre de Job i les modalitats de treball amb què opera. Val a dir que el Sant Ofici no entrà a judicar minuciosament la traducció del llibre de Job (fet que ens hauria proporcionat moltes dades a propòsit de com actuaven, amb quins criteris, etc.) i, per tant la conducta que observa no és d'interés primari per al present estudi. Eixe emmarcament, però, no lleva perquè les intervencions del tribunal resulten d'elevat interès per a l'edició que estem preparant del manuscrit.

El moment era tempestuós (CARBONI, 2001). En eixe ambient es relaciona amb Gaspar Centelles, que acabara cremat en la foguera, i amb l'altre corresponsal, el teòleg callarés Segimon Arquer, «luterano muy famoso y negativo y después pertinaz», que també «murió a hierro y fuego». (CARBONI, 2011, 59). No resulta estrany, per tant, el fet de trobar el nostre beneficiat ingressat en la presó. Són fets que ens permeten aproximar-nos a l'ambient de tensió en què visquè el beneficiat, i a les adversitats a què hagué de fer front.

2. Autor

Natural de Lluçena, on va nèixer envers el 1518, visqué la major part de la seua vida en València, en casa d'un oncle seu que tenia el mateix nom de Jeroni Conques. Estigué una temporada en casa de l'àvia, Joana Conques i en la d'una cosina, Beatriu Toda, dona del notari Joan Munterde, fins que obtingué la plaça de beneficiat en la Catedral valentina.

2.1.- Curriculum

Ordenat de majors, obtingué un benifet de la Seu de València (clergue sots-diacon, de bon expedient acadèmic); cursà estudis d'excel·lència en les disciplines de l'*Alma Mater*, a banda de matèries apreses personalment: a més de lleis i cànons, estudià gramàtica amb Àngel Gonzàlez, Vernegal i Perales; dialèctica sofisticada (és a dir, lògica) amb Soler i l'aristotèlica amb Navarro; medicina (antropologia i anatomia) amb Pere Jaume Esteve; teologia tomista amb Jeroni Peris, mercedari; scotista amb Sabater i nominalista amb el conegut rector Joan de Salaia, amb qui tindrà relacions i mantindrà litigis; teologia positiva amb els doctors Bivel, Sempere i Ferrús, i Pere Antoni Beuter, Sagrada Escripura i Patrologia; retòrica amb Nicolau Cirpo, flamenc, Navarro i Ximeno; matemàtiques amb Bivel i Perez, metge, amb qui aprén astrologia; cosmografia de Nicolau Cirpo; geometria euclidiana de Ximeno; grec, amb Navarro i el metge Pere Jaume; hebreu amb Ferrús, més arameu, pel seu compte: «y ha trabajado por si mesmo de aprender la lengua caldea, que nadie se la enseñó». (ARDIT, 1970, 57; BATAILLON, 1998, 728).

Com a humanista més que conspicu, Conques dedica temps a l'estudi de la Bíblia, segons recull el procés inquisitorial: «el dicho mossén Conques ha trabajado en estudio y lición de la Sagrada y Cathólica Escripura notablemente por muchos años y con mucha diligencia y aplicación de espíritu» (PROCÉS, 116r).

El tribunal li descobrirà, a més, anotacions al llibre d'Erasme i un *Epítome a l'Ecclesiastés*, en relació al qual també serà inquirir.

2.2.- Projecció social

Es tracta d'una personalitat amb aptituds intel·lectuals, que arribà a assolir una formació solvent i que expressava opinions crítiques sobre el material cultural, social o religiós de l'època, com es deriva de la lectura del Procés inquisitorial, amb opinions crítiques a l'estil de predicació dels contemporanis o amb opinions de controvèrsia teològica, etc.

Les opcions vitals, intel·lectuals o espirituals que pren faran que la Inquisició l'arreste i el processe el 10 de març del 1563. La realitat, tanmateix, és que el Tribunal revela més interès per altres qüestions, que no per les relatives a la traducció, considerada fins i tot per Conques com un mer pretext per a arribar al luterà Gaspar de Centelles. No debades, part del procés a Conques està basat en catorze cartes que ell envià al de Pedralba, i que el Sant Ofici incautà (PROCÉS, 50v-51r), encara que, com ell mateix confessa, en són moltes més: «van engañados porque había más de cincüenta» (PROCÉS, 28r)

A banda, el tribunal li tindrà en compte la seua relació amb un altre luterà, també ajusticiat, Segimon Arquer, mentre que Conques avalarà la seua ortodòxia amb la consignació de correspondència i relació amb els bisbes valencians, en especial l'auxiliar Joan Segrià.

El canonge sofreix indagacions inquisitorials: va ser empresonat, ell, que considera l'aïllament com a «despullament de tot delit humà» segons tradueix en el *Llibre de Job* (3,7) de manera que el text valencià insinua elements biogràfics tant des de l'angle personal –per exemple, Conques repetirà la idea de patiment personal: «si decirse puede lo que en sí hombre siente en las adversidades y desabrimientos de fortuna»– (ALMENARA-ARDIT, 2001, 113), com també el del col·lectiu social i espiritual a què s'adscriu, i que serà objecte d'una actuació anàloga per part del Sant Ofici; pensem que estem davant d'un llibre singularment modern, provocatiu, no apte per a conformistes (SCHÖKEL-SICRE, 2002, 19) i podrem comprendre, per tant, que s'ajuste a la situació del prebendat quan es planteja com parlar de Déu des del propi sofriment, o com parlar de Déu als sofrents.

3.- L'obra

Malgrat les altes qualificacions acadèmiques que obtingué i, malgrat la intensa dedicació la Pàgina Sacra, recordem que la seua biografia només registra una obra escrita, més la correspondència amb Gaspar Centelles i Segimon Arquer. Ens aproximem al treball de traducció del *Llibre de Job*.

3.1.- Manuscrit

Amb 63 fol. d'utilitat, de 110 x 161, i està dividit en vuit plec de vuit fulls cada u (tret del 8é, que només en té 4). Escrit amb lletra d'una única mà d'estil corresponent al segle XVI, i cada pàgina suma una mitjana de 25 línies. En la pàgina 2 (numeració moderna, a llapis), hi ha el començament: «Libre de Job. Cap. 1» i el text comença: «Habità en terra de Huz». Acaba en el fol. 56v «Y morí Job vell y de molta edat. Fi. Laus gloria Sancctissime Trinitati». A més, conté un «Sumari de cada capítol» (PROCÉS, 57r), «Epístola nuncupatòria» (58v) i «Argument del libre» (59v).

Les abundants esmenes, correccions, paraules ratllades, superposades o eliminades amb què l'autor ompli el treball (molt més a partir del capítol nové, amb una freqüència que indica un desig d'acurar més el resultat del trasllat) ens situen en una primera versió, la qual hauria de ser sotmesa a les correccions necessàries per a la bona conclusió (ho dirà ell mateix) de manera que no es tracta del resultat definitiu; eixe esborrany atorga a la versió un caràcter *primerenc*, de major espontaneïtat i de menor reflexió, per bé que en molts casos, la presència de les primeres opcions i de les correccions ens permet discernir entre intuïcions i reflexions; el mateix Conques reconeix que el text necessita revisió: «hacía cuenta de examinarlo» (PROCÉS, 90v.) L'actuació paralizadora de la Inquisició ens deixà el manuscrit en l'estadi en què es troba a hores d'ara, si bé hi podríem sumar altres possibilitats, perquè, com ja he avançat i verificarem després, la Inquisició tenia un menor interès (només

instrumental) per la traducció de Conques, la qual, pel fet de tractar-se una primera versió, no pareix que fóra immediat que passés a les premses.

3.2.- Dedicatari

Recordem que el treball del mossén responia a la petició d'una persona el nom de la qual no consta, segurament perquè es tracta d'un quirògraf o perquè estem davant d'un enunciat retòric. En qualsevol cas, l'autor remarca que és algú que tenia un «meréixer gran... per moltes il·lustres obres». Riera conjectura a qui va adreçada la dedicatòria i, doncs, l'obra: a l'hora de dilucidar qui era aquell personatge de grans mèrits «per moltes il·lustres obres», que gaudia de molta estima per part de Conques, ho atribueix al noble valencià en Gaspar de Centelles, en virtut del seu «ingeni y saber» i perquè posseïa «nom y fama de tan chrestia, noble y savi protector», tal com consta en l'Epístola nuncupatòria.

Són virtuts en principi aplicables al noble amic i corresponsal seu Centelles. És cert que Conques valora altament la persona i els coneixements del conegut aristòcrata pedralbí, «cuyo saber y autoridad en letras y en lo demás precio más que la doctrina destes parisienses» (ARDIT, 1970, 66).

El dedicatari pareix haver produït «moltes il·lustres obres» i, que sapiem, Centelles no posseeix gran quantitat d'obra publicada. Per altra banda, Conques afirma que és persona que «tots temps he conegut», mentre que en la deposició al tribunal del Sant Ofici Conques reconeix que manté relació amb el de Pedralba «de doze años a esta parte» només (PROCÉS, 13r). Així, per bé que no és del tot rebutjable la hipòtesi de Jaume Riera, és preferible no arriscar informació més enllà de la que ens permeten els documents, tot i els «beneficis que de sa mà contínuament he rebut y reb de cascun dia», segons afirma en l'Epístola, beneficis que podrien suggerir que es tractara de Gaspar Centelles, encara que en el procés al tribunal manifesta que el dedicatari era el cavaller Sebastià de Santa Cruz, persona que tenia afició «a ello» (PROCÉS, 89r), però que ja havia mort. Actualment no podem anar més enllà de les preguntes i respostes retòriques, és a dir, ens podem demanar si la confessió de la dedicatòria al cavaller esmentat era un recurs, ja que havia mort, o es tracta, en veritat, de la persona en qüestió.

En qualsevol cas, siga qui siga l'ignot personatge posseïa una autoritat intel·lectual i moral que fa que Conques realitze un exercici d'audàcia, ja que en l'Epístola nuncupatòria es permet condemnar aquells que «cegos» no menys de ignorància que malícia, tota cosa que no saben fer o no entenen, mordiquen, reprenen y reprogen, lo que al gloriós sclavo Hierony donà en totes ses obres no poch treball de vençre, segons que en cada hu dels pròlechs sobre Job recita».

Es veu que no tem el resultat de «la temeritat y pervers juhí» dels que ocupaven ells llocs d'autoritat acadèmica o religiosa. El beneficiat tindrà ocasió de comprovar fins on arribaven la «temeritat i pervers juí» que denuncia en el mateix lloc.

Molt havia de valorar Conques aquella iniciativa, si presumia la possibilitat de patir una acció nociva per part de les autoritats del seu temps.

Ningú no assumeix un risc de tan fatals conseqüències si no es fonamenta en la gran importància concedida a l'obra impresa; per tant, no ens estranya que ell mateix pondere, encara en l'Epístola, «La qualitat y bondad de la cosa axí justa com honesta».

3.3.- Motivacions

No totes les obres proporcionen informació directa sobre els impulsos que les promouen. Abans d'entrar en les raons de fons que l'impulsen a treballar el llibre bíblic, convé anotar-ne una de caràcter formal, i és que Conques afirma en l'Epístola nuncupatoria que respon a la petició d'una persona que tenia «meréxer gran ... per moltes il·lustres obres»; ara bé, com hem vist, ni esmenta la persona ni, lògicament, les obres. Haurem de trobar-ne de més sòlides.

3.3.1.- Personals-socials

Tot i les dificultats de l'època socialment convulsa, amb problemes que patia el sector humanista i el contrari, en els dos àmbits sorgiran personalitats que no volen renunciar al compromís; les efervescències causades en el marc d'eixa tensió concreten alguns dels objectius que pretenc resoldre, perquè: «tota la cultura del segle XVI no va ser feta exclusivament per l'humanisme, sinó també per l'anti-humanisme, és a dir, per tota una tradició medieval que es va adequant als nous temps i que d'una manera dinàmica formula i reformula el seu pensament, fins que dóna a llum una nova realitat cultural on, per exemple, fins i tot arribarà el moment en què no hi tindran cabuda ni Erasme ni les seues obres» (PONS, 2003, 154).

En eixe ambient de pressió, el beneficiat prepara la traducció del Llibre de Job. No oblidem que estem parlant d'un humanista, d'un personatge preocupat per la reforma moral de la societat i per l'estudi i la difusió de les Sagrades Lletres. Sabem que tot escriptorista, abans o després, sent la necessitat de publicar un estudi sobre el Llibre de Job (VOGELS, 2001,5), sovint per les dificultats que comporta una obra tan complexa que, com més la vols dominar, més s'escapa, a la manera de les anguiles: «ut si velis anguillam vel murenulam strictis tenere manibus, quanto fortius presseris, tanto citius elabatur», dirà sant Gregori en el prefaci al llibre objecte de traducció (RAVASI, 1991,2).

Pot ser que les motivacions li vinguen més de l'adscripció ideològica que no per dedicació al treball escriptorístic. En harmonia amb l'humanisme coetani, per a Conques, «*Renaixement* és la denominació d'un període històric caracteritzat per la voluntat de reforma de la societat en tots els seus òrdens – pedagògic, religiós, polític, moral i estètic–, mentre que el vocable humanisme defineix un corrent de caràcter fonamentalment pedagògic englobat dins del període renaixentista» (CORONEL, 2010, 12).

Repetim que va ser alumne de Pere Antoni Beuter, Catedràtic de Bíblia en l'*Alma Mater Valentina* (ESCARTÍ, 1995) la casa del qual freqüentava: «en

el testamento de mestre Pere Antoni y antes con otros, en casa del mismo Pere Antoni, Doctor theólogo» (ESCARTÍ, 1995, 23-27).

La seua vinculació amb el biblista podria ser una font d'estímul apte per a un *erasmista* (posem-ho en cursives, de moment) perseguit pels poders del seu temps; així, la referència a l'utilitarisme del treball es fa inevitable. Com ja hem vist que Conques parla en l'Epístola Nuncupatòria de «la qualitat y bondad de la cosa axí justa com honesta», una utilitat que pren concreció quan ell mateix avisa que el llibre, en l'original, està escrit «per a consolació nostra».

Si ens aproximem, doncs, a l'original bíblic, el protagonista del llibre és Job, un «estranger» procedent dels edomites, poble odiat pels jueus. Conques, bé que no estranger, sí que es considera prou *estrany* i gens volgut; si més no, les seues opinions crítiques no pareix que li generen una gran quantitat de simpaties. Naturalment, estem parlant del Job sotmés a la prova, el qual ens permet aproximar-nos a la situeta del traductor.

D'altra banda, tots els significats possibles del nom de Job són aplicables a algú que està perseguit; un primer sentit és «ser hostil, ser tractat com a enemic»; en segon terme, podem llegir «aquell que és perseguit». Finalment, també es pot entendre com «on està [mon] pare [Déu]?» (JANZEN, 2003, 55-56). Al seu torn, Conques és tractat com a «enemic», és perseguit, tal com ell mateix li relata al seu amic Centelles; «lo de mi persecución, ya que Dios lo permite» (ALMENARA-ARDIT, 2011, 126), i es pregunta on està el [son] pare Déu. Eixe interrogant deriva en un altre, i és per què ho pretén en moments de dificultat i, a més, quan es planteja reflexionar a propòsit de «si Déu persegueix los seus fells», tal com llegim en l'epígraf «Argument» de la traducció.

3.3.2.- Impulsos teològics

La segona dada, per tant, és la pretensió que té de donar resposta a la qüestió de si Déu persegueix els fidels. Conques era creient, i quan es troba constret a respondre afirmativament (atés que el vb. «perseguir» serà recurrent en tot el manuscrit, i com a opció pròpia, és a dir, inexistent en el text original), insistirà en la idea que el Llibre de Job està pensat «per a consolació nostra»; i ho rebla: «perquè vejам com Déu permet que·ls seus sançts cayguen en les adversitats a les vegades», segons explicita en el mateix «Argument». Eixa raó és molt forta per a Conques, perquè quan –encara en «Argument»– desenvolupa el contingut del Llibre de Job, comenta que l'obra va ser escrita per Moisés en Egipte per a animar «lo poble judaich en les afflictions y penes que per los aegyptians patien», a fi de concedir-los paciència en l'afflicció i mostres de l'actuació de Jahvé amb els seus servents, les insuficiències de les forces i la saviesa dels hòmens, i les diferències entre els criteris de Déu i els humans.

El Conques perseguit per la Inquisició s'apunta pel seu compte, doncs, a la porció dels sants de Déu o s'identifica amb els jueus en Egipte, els quals, per inescrutable permissivitat divina, són víctimes de l'adversitat. I, amb Conques, s'hi podrien associar els destinataris coetanis del seu treball, u dels

quals, sens dubte, és l'anònim personatge que aparentment li demana la traducció.

3.4.- L'estil de la traducció

En «Epístola Nuncupatòria», epígraf amb què s'inicia el treball, Conques ens ofereix una informació que, més enllà del valor retòric, posa de manifest les dificultats que preveu el beneficiat a l'hora d'enfrontar-se amb la traducció del Llibre de Job, quan diu que està disposat a «enpendre negoci maior que mes forces».

El regust formulari de l'enunciat no constitueix cap obstacle per a atorgar-li validesa; ja hem comentat que el Llibre de Job es fa esmunyedís per a tot aquell que s'hi acosta, fins i tot al mateix sant Jeroni; ho verifiquem amb reflexions conquianes: «Me offerís a la temeritat y pervers juhí dels hòmens, de aquells, emperò, que, cegos no menys de ignorància que malícia, tota cosa que no saben fer o no entenen, mordiquen, reprenen y reprogen, lo que al gloriós sclavo Hierony donà en totes ses obres no poch treball de vençre, segons que en cada hu dels pròlechs sobre Job recita». El traductor anticipa dificultats provinents dels «cegos no menys d'ignorància que malícia», dificultats que prendran cos amb l'actuació del Sant Ofici durant el seu procés.

Decidit, per tant, a superar entrebancs, Conques es vincula al credo humanista quan confessa que vol subjectar-se a la *veritas hebraica*, als textos originals, adhesió que ell interpreta en termes de major autenticitat a fi d'aconseguir «lo verdader sentiment de aquelles [de les paraules] seguint la veritat hebrea».

A banda del propòsit autenticador de l'esmentada «Epístola», el traductor revela la recerca d'un altre objectiu, i és la d'oferir comprensibilitat: «me paregué més fàcilment se podria interpretar y dar a entendre». O la fidelitat –o propòsit de fidelitat– a la redacció original hebrea no li resultarà constrictiva, sinó que en tot moment pretindrà aportar als eventuais lectors una versió que considera més ajustada a la font; són lectors que reclamen facilitat d'interpretació i, en conseqüència, es podria inferir voluntat de superar el cercle humanista o de publicitar el producte fora dels àmbits més tancadament luterans o erasmitzants per a arribar a gent no tan lletrada, però alfabet. Així ho confessa en el procés inquisitorial: «que es una traducción en vulgar del Libro de Job, el qual hizo por ruegos de hun cavallero que se dizia Sebastián de Sancta Cruz, que se murió, el qual era muy aficionado a ello, para que lo entendiese», El difunt impulsor de la traducció no entenia l'autèntic sentit del llibre.

En l'intent de trobar eixe sentit verdader –«lo verdader sentiment»– Conques rebutjarà les solucions literals i no tindrà problema a l'hora d'adoptar fórmules perifràstiques o de formular propostes allunyades de les dependències literals: «Notant en aquesta obra mia no haver-me lligat a les paraules y lletra», amb una conducta que comprovarem en l'anàlisi dels resultats. Ell mira l'original i, en context, resol la traducció, procediment que ens explica: «guardant aquelles axí paraphràsticament com ab propietat, segons lo lloch y matèria requiria».

Amb eixe plantejament de traducció dinàmica, el propòsit queda clar: ell vol arribar, fer-se entendre, sense dependències de la versió original, i amb la llibertat que permet eixe criteri, de tal manera que la traducció no té pretensions erudites, sinó que vol ser significativa, és a dir utilitària, a l'abast de lectors no altament qualificats ni versats en llatins. Les opcions de registres lingüístics que adopta el beneficiat avalaran encara més l'afirmació.

Ara bé, la versió conquiana mostra alguna contradicció digna de ser consignada. Malgrat les afirmacions que es fan en 1,22 «En res de açò peccà Job ni parlà desgràcia alguna contra Déu» i en 2,10: «En nenguna d'estes coses peccà Job encara de paraula», en l'explicació inicial que fa del llibre o «Argument», Conques atribueix pecat a Job: «Job ... parla descortezia i injustament contra Déu y pecca ... dient que tals persecucions patix sens culpa»; més avant afegirà que «Ell [Job] és injust». Per un altre cantó, s'esforçarà a comprendre l'actitud pecadora de Job; per a la primera condemna, la de pecador, dirà que ho fa «... com aquell que stava en fatigues y treballs mortals, ab la fragilitat humana», i per a la segona, la d'injust, subratlla que actua mogut per patiment, «en la sua afflictió y pena».

El sots-diaça percep que l'explicació és insuficient, i assaja un projecte d'exegesi bíblica, perquè veu que la reacció de Job contra Déu és «injusta», perquè no accepta la protesta que eleva contra el Senyor i, en canvi, la defensa que fa d'ell mateix –o millor dit, de l'afflicció que pateix, segons glossa Conques– «és cosa justa». Conques avança el sentit de la seua comprensió del llibre bíblic, la qual, al seu torn, ens permet comprendre la glossa que hem llegit en 2,10, atés que el text *Vg.* només diu: «In omnibus his non peccavit Job labiis suis», sense cap referència a eixe simptomàtic «encara» que Conques ha intruït per a justificar la seua tesi, de manera que haurem d'esperar: Job *encara* no ha pecat, però pecarà contra Déu.

Tanmateix, en 3,1 trobem, segons la versió de Conques, que Job no maleeix el dia que nasqué («maldexit diei suo»), sinó que «llamenta sa mala sort», amb què redueix la reacció del protagonista contra Déu, i ho atribueix a «la sort», a banda que passa de la maledicció al lament. Prèviament a Job, però, Jeremies ja havia maleït el dia del seu naixement (20,14): «maleït siga el dia que vaig nàixer; que ningú proclame beneït el dia que la mare em va infantar», i es queixa que sa mare l'haguera donat a llum (11,10): «Ai de mi, mare meua! Perquè em vas infantar?» (*BVI*). El mateix Job continuarà planyent-se'n en 10,18: «¿Per què del ventre me has tret a la llum? ¡Oxalà morís, de manera que ningun ull me veja!»

En 6,10 el traductor canvia el sentit del vers. L'original afirma que seria una consolació per al protagonista que Déu li llevara la vida, però per a Conques, el consol –malgrat la intensitat implacable del turment que sofreix Job– és que no ha maleït Déu: «no haver repugnat ni haver fet desacato algú a Déu».

Són algunes intervencions impregnades d'esperit pietós que ajuden a comprendre les implicacions teològiques de les seues opcions traductològiques.

4.- La Inquisició

Conques és processat l'any 1563 i, entre altres motius, la Inquisició invoca la traducció del *Llibre de Job*. En el registre de les seues possessions llibresques, li troben «una versión de Job, escrita de mano del dicho mossén Conques en vulgar valençiano, la qual no se podía de tener, conforme a la prohibición del Catálogo del año MDlx, en la letra be, de romance», sobre el qual l'interroguen: «Preguntado si, mostrado a el confessante ocho quadernillos de ochavo de pligo, que los siete tienen a ocho hojas y el octavo a dos, scriptos de mano, que comiençan Libre de Job, càpite primo, y después, en el primer renglón dize *habità en*, y en el fin dize *de nengú*, que diga quién scribió los dichos quadernillos y cuánto ha y qué es lo que contiene». Conques ho respon: «Dixo que el *confessante* les scribió el año de las muertes en Alzira y que es una traducción en vulgar del Libro de Job, el qual hizo por ruegos de hun cavallero que se dizía Sebastián de Sancta Cruz, que se murió, el qual era muy aficionado a ello, para que lo entendiesse, y también hazía cuenta de examinarlo y estamparlo con licencia del Sancto Officio y, porque después vino prohibición de trasladar libros sagrados en vulgar lengua, este *confessante* cessó de la obra y no curó de poner en effecto su intención, y siempre tuvo intención de ver si podría haver licencia del Sancto Officio para poderle sacar a luz».

Naturalment, el tribunal aprofita per a preguntar-li com era que, coneixent la prohibició de traduir textos bíblics al vulgar, ell la transgredeix. Conques respon que encara era només un quirògraf que necessitava correcció, i que ell volia demanar el pertinent permís al Sant Ofici pel seu zel, perquè es tracta d'una obra bona, i que, si ha errat, demana perdó a Déu i que el tribunal el penitencie amb misericòrdia (PROCÉS, 89v-90r). En la condemna global, la Inquisició suma el fet que el traductor no ha tingut en compte la prohibició (PROCÉS, 95v).

Malgrat la falta, la sentència és benèvola, en especial perquè el manuscrit no arribà als tòrculs i l'autor assegurà que renunciava a tot allò de què havia estat acusat i que es retirava a una tranquil·la vida de repòs. Dos anys de reclusió en un convent, amb prohibició de predicar li bastaren per a repensar-se la vida.

5.- Anàlisi del text

En la ressenya a l'edició que féu Jaume Riera, Manuel Jorba comenta que «Cal remarcar la major originalitat de la breu Epístola nuncupatòria, adreçada a un personatge innominat, destinatari de la versió, i que en certa manera és un compendi de les possibilitats literàries de l'autor, en el qual, com ha remarcat Joan Fuster a propòsit de les possibilitats que en tenien els erasmistes en particular, hi ha l'intent de fer quallar una llengua a l'altura de l'expressió literària requerida en el camp de la cultura» (JORBA, 1976, 121). Per a l'anàlisi que segueix, m'he basat en els textos llatins de Robert Étienne, perquè Riera demostra que són la base del treball conquià. Si li fem una ullada comprovarem com, per damunt de la formulació retòrica («lo meréxer gran», «moltes il·lustres obres...») l'autor s'entreté, amb profusió d'exemples, a

precisar el sentit de les seues afirmacions mitjançant el recurs als doblats, siguen de caràcter sinonímic («mercés y beneficis»; «reprenen y reprogen»), o d'ampliació (i, doncs, de precisió) de sentit («descuydat y oblidat»; «incità y quasi importunà»), raó més que suficient per a indagar per eixe camí.

Prompte descobrim l'abundant producció sinonímica amb què opera («ingeni y saber», «descansaria y ... reposaria»), amb el disseny de precisar-ne el sentit i també amb voluntat d'ornat, atés que sempre són glosses de l'autor, inexistents, per tant, en l'original, siga hebreu o el llatí de Stephanus .

Com hem vist, no tot és ornamentació, sinó que el joc dels doblats aspiren a completar el sentit que vol donar, al «sentiment» exacte; així, «forces y sapiències», «struendo y sons espantosos» o «manament y voluntat» fan llum sobre els criteris de traducció que aplica l'autor al text.

Les glosses no sempre són d'entitat, sinó que, en ocasions, expliciten el sentit genèric de la redacció, com ara la qualificació d'Insigne que fa de Job, inexistent en llatí, o la traducció de «filii Dei» primer com a «los lleals servidors» i després com a «bons àngels». En moltes ocasions, Conques reprén l'anàfora de la frase anterior: «respongué Satan al Senyor» o «un altre missatger».

El recurs a la batologia descriu prou bé quins són els eventuais destinataris del seu esforç; glosses innecessàries, però que l'autor no evita incloure-les, perquè resulta evident que els tres mil camells eren «per a portar mercaderies» i que els bous són destinats «per a llauró». Conques insistirà prou en eixe procediment.

Si continuem llegint amb calma, no tardarem a comprovar la realitat de la seua afirmació de no voler lligar-se a la paraula ni a la lletra, perquè de «simplex et rectus ac timens Deum» ell passa a «verdader, just, religiós y enemich de maldat», o «sin nox illa solitaria» es convertirà, com hem vist, en «sia semblant nit de tot delit humà despullada». A diferència de les recuperacions d'anàfores, també oferirà mostres de supressions de termes que han aparegut prèviament, com en «seminant dolores et meteunt eos», transformats els dolors en «allò mateix», o encara, trobarem «ut comederent et biberent com eis» transformat en «per a que juntament ab ells se deportassen» i «impium cessaverunt a tumulto» en «los conspiradors no amenascen». Finalment, he tingut en compte un vocabulari propi, en què descobrim construccions tan primerenques com «acometre», o d'altres més medievals com «afollament», o datacions anteriors a les reconegudes, com ara «assignació», recollida per Torra el 1647, al costat d'eufemismes que li estalvien cruesa; «botó» per «testicle». El recull ens proporcionarà també mostres del joc semàntic de l'autor, quan associa «despoderat» a «afeblit» o fins i tot «esterilitzat», o solucions com ara «despollegar» que ens estalviaria recórrer a la paràfrasi «traure de polleguera».

Conques fa algunes propostes més agosarades, amb implicacions en la lectura teològica, com ara quan «anima sua» és identificada amb «vida», mentre que «homo nascitur ad laborem» mereix doble explicació bíblico-teològica: «serà per lo primer peccat per lo qual és naturalment lo home subjecte a treball», amb referència al pecat original i a la naturalitat del castig

diví. Ho analitzem en les graelles adjuntes, amb una selecció de les seues opcions lingüístiques. El llibre que estem preparant en farà un estudi *in extenso*.

GLOSSES BATOLÒGIQUES

Algunes de les glosses que incorpora Conques només aporten informació que no altera, però, el sentit del text, però ajuda a comprendre'l, tal com era la seua voluntat. Heus-ne ací algunes mostres.

1,3	et fuit possessio eius septem millia ovium	y fon lo seu patrimoni set mil ovelles per a multiplicació
	et tria millia camelorum	tres mil camells per a portar mercaderies
	quiangenta quoque iuga bonum	sinch-cents parells de bous per a llauró
	et quinquagintae asinae	y altres sinch-centes someres per a l'hato y provisió
1,20	scidit vestimenta sua	trocejà squinçant lo manto
2,4	Cui respondes Satan, ait:	Respongué Satan al Senyor y dix:
2,10	Quasi una de stultis mulieribus locuta es	Tu, dona, parles com una de les dementes y pessades dones.
	et exclamantes ploraverunt	y com se acostassen, ploraren a veu plena
3,1	Post haec aperuit	après dels huit jorns, ja passades estes coses
3,12	cur lactatus uberibus?	¿Per què m'an enconat y dad mamella?
3,16	Aut sicut abortivum absconditum non subsisterem	¡O, no fóra estat més que afollament / llançat secretament davall la terra!
4,5	nunc autem venit super te plaga, et defecisti	però ara, quant te has vist en lo mateix, esmayes
6,2	Utinam appenderentur peccata mea	¡O, si permetés Déu que'l meu plor fos pesat

GLOSSES MENORS

Eixes glosses poden intensificar el sentit de la frase traduïda, encara que amb una aportació de menor entitat.

1,1	Vir erat in terra Hus, nomine Job	Habità en terra de Huz un home insigne nomenat Job
1,5	et santificabat illos	y instruïa aquells a religió
1,6	cum venissent filii Dei	quant los lleals servidors vinguessen
1,16	venit alter et dixit	aplegà altre portant nova
1,16	Ignis Dei cecidit a caelo	Grans llams y foch havia caygut

		del cel
1,18	alius entrabit et dixit	vench un altre missatger dient
1,18	a regione deserti	les parts que stan dellà el desert
2,1	cum quadam die venissent filii Dei, et starent coram Domino	Esdevench-se altre dia, al temps que·ls bons àngels assistien en la presència del Senyor
2,3	et adhuc retinens innocentiam?	el qual, després de tanta vexació reté sa simplea
2,4	Cui respondes Satan, ait:	Respongué Satan al Senyor y dix:
2,5	et tunc videbis quod in faciem benedicat tibi	y reste yo confús si públicament no blasphema de tu
2,7	percussit Iob ulcere pessimo	ferí a Job de bubosa sarna y cruelíssima

ESTIL DE TRADUCCIÓ

Atés que no sempre es tracta de glosses, sinó de maneres d'entendre la traducció, com ara : «in manu tua sunt» per «te dexe que faces a ta voluntat», les recollim tot seguit.

1,4	Et ibant filii eius, et faciebant convivium	los fills del qual tenien per stil convidar
	ut comederent et biberent con eis	per a què juntament ab ells se deportassen
1,5	et benedixerin Deo in cordibus suis	O murmurat de Déu
1,7	circuivi terram, et perambulavi eam	De rondar y passejar entre·ls hòmens
1,8	homo simplex, et rectus, ac timens Deum	home verdader, just, religiós y enemich de maldat
1,10	universamque substantiam per circuitum operibus manuum eius benedixisti	¿Com? ¿No prosperes tu quant fa, de hon lo patrimoni de aquell està dilatat tant
	et possessio eius crevit in terra?	occupa llargament tot lo regne?
1,11	Sed extende paululum manum tuam et tange cunca quae possidet	Però amb la tua mà destrúix tu los béns
1,12	Ecce universa quae habet in manu tua sunt	Mira que quant té dexe que faces a ta voluntat
	tantum in cum ne extendas manum tuam	sens damnificar sa persona
	Egressusque est Satan a facie Domini	Y despedí's Satan del Senyor
1,13	in domo fratris sui primogeniti	el casa el mayoraçgo
1,18	vescentibus et bibentibus	menjaven y folgaven
1,20	sicut Dominus placuis, ita factum est	---
	Sit nomen Domini benedictum	Sia lloat lo seu nom
1,22	non peccabit Iob labiis suis	en res de açò peccà Job

2,1	Factum est autem	---
	et staret in conspecto eius	a presentar-se
	ut diceret Dominus ad Satan	e interrogà lo Senyor a Satan
2,6	Dixit ergo Dominus ad Satan	---
	veruntamen animam illius serva	---
2,7	a planta pedis usque ad verticem eius	de la planta del peu al més alt del cap
2,10	Qui ait ad illum	A la qual ell respòs
2,11	venerunt singuli de loco suo	partiren cada hu de ses pròpies terres
	et sederunt com eo in terra	y seguieren-se prop de aquell en terra
3,1	et maledexit diei suo	llamentà sa mala sort
3,5	Obscurent eum tenebrae et umbra mortis	Tenebres y mortal hombra lo deformen
	occupet eum caligo	núvols tempestuosos lo compreguen
	et involvatur amaritudine	y ardentíssims vapors lo facen horrible
3,6	Noctem illam tenebrosus turbo possiedat	Sia tot ell una perpètua nit, y scuredat lo anichile
	Non computetur in diebus anni	No·s goze entre·ls dies
	nec numeretur in mensibus	no sia posat en calendari
3,7	sit nox illa solitaria	Sia semblant nit de tot delit humà despullada
3,8	Maledicant ei qui maledicunt diei	aboninem de aquella los mal afortunats
3,9	Expectet lucem et non videat	speren en la fi llum y no la alcance
	nec ortum surgentis aurora	ni goce dels raigs de l'alba
3,10	ne abstulit mala ab oculis meis	ni delliurà de treballs la mia vista
3,11	egressus ex utero non statim perii	¿Per què al nàixer no spirava?
3,13	Nunc enim dormiens silerem	Ara almenys descançaria
3,17	ibi impii cessaverunt a tumultu	a hon los conspiradors no amenascen
	et ibi requieverunt fessi robore	a hon los affligits se aconsolen
3,18	et quondam vincti pariter sine molestia	a hon los catius són lliberts y rics
3,20	Quare misero data est lux?	¿Per què, doncs, sosté als affligits?
	et vita his qui in amaritudine animae sunt?	¿Per què als atribulats dóna vida?
3,21	quasi effodientes thesaurum?	als que la cerquen a major diligència que·ls thesors?
3,23	virus cuius abscondita est via / et circumdedit eum Deus tenebris	¿Per a què viu lo home que no alcança repòs, / y Déu li té tancada la via del descanc?
3,24	eet tanquam inundantes aquae,	y done plor com a roll de corrents

	sic rugitus meus	aygües
3,26	Nonne dissimulavi? nonne silui? nonne quivi?	¿No só stat venturós? ¿No he tengut repòs? ¿No he gozat de quieta vida?
	et venit super me indignatio	ya m'a sobrevengut semblant desdicha
4,2	Si coeperimus loqui tibi, forsitam moleste accipies	No crech te serà enujós si tentam de satisfacer a tes paraules
	sed conceptum sermonem tenere quis poterit?	car nengú pot callar lo que té estudiat
4,3	ecce docuisti multos	vull que a molts hajes instruït
	et manus lassas roborasti	y que als dèbils has donat cor
4,4	vacilantes confirmaverunt sermones tui	y als decaycuts han animat tos consells
	et genua trementia confortasti	y als esmayats has dat sforç
4,6	Ubi est timor tuus, fortitudo tua?	¿Verament, ta sanctimònia y religió era fingida
4,7	recordare, obsecro te, quis enquam innocens periit?	considera per amor de mi: ¿Qui jamai sens culpa fon castigat?
	aut quando recti deleti sunt?	y ¿quant los virtuosos són estats destruïts?
4,8	et seminant dolores, et metunt eos	que allò mateix han segar y collir
4,9	flante Deo perisse	Los quals per divina voluntat perixen
4,10	Rugitus leonis, et vos leaenae	Lo bramit del lleó, lo crit del lleopardo, és refrenat
	et dentes catulorum eorum contriti sunt	y les dents a sos fills los són llevaes
4,11	tigris periit, eo quod non haberet predam	mor lo tygre per falta de presa
	et catuli leonis dissipati sunt	y los fills de la lleona van spargits
4,13	quando solet sopor occupare homines	quan ja la son té soterrats los sentiments
4,14	et omnia ossa mea perterrita sunt	y batiment desconjunctà tots los meus ossos
4,16	Stetit quidam, cuius non agnoscebam vultum	Y com se me paràs no coneixia la cara aquella
	imago coram oculis meis	y tenia la sua ymage posada en los meus ulls
	et vocem quasi aure lenis audivi	oy una sensilla veu, tènue y delicada que deya
4,17	Numquid homo, Dei comparatione, iustificabitur?	¿Com? ¿és més just lo home que Déu
4,18	Ecce qui serviunt ei, non sunt stabiles	Si els que assistixen davant d'Ell no tenen firmeza
	et in angelis suis reperit pravitatem	y en los seus àngels troba falta
4,19	Quanto magis hi qui habitant	¿Quant més imperfets seran los

	domos luteas	que tenen cos de terra!
4,20	De mane usque ad vesperam succidentur	Sotmesos tots temps a perills
	et quia nullus intelligit, in aeternum peribunt	y follament, sens advertir, perixen
4,21	Qui autem reliqui fuerint, auferentur ex eis	com no falta la successió de aquells
	morientur, et non in sapientia	y moren en si com a bèsties
5,1	et ad aliquem sanctorum convertere	invoca algú dels bons àngels
5,2	vere stultum interficit iracundia	mira que al defallit consummix la ira
	et parvulum occidit invidia	y al cobdiciós mata la avarícia
5,3	et maledixi pulchritudine eius statim	y en la hora hahorí sa perdió
5,5	cuius messem famelicus comedet	Los seus béns devorará el tragó
5,6	Nihil in terra sine causa fit	De hon la culpa de la esterilitat no vendrà de la terra
5,7	et avis ad volatum	com les purnes a volar en alt
5,8	Quam ob rem ego deprecabor Dominum, / et ad Deum ponam eloquium meum	En fi, que si yo fos tu, / recorreria a Déu y pregaria
5,10	et irrigat aquis universa	y rega de aygües tots los plans
5,12	qui dissipat cogitationes malignorum	Destruïx los pensaments dels astuts
	ne possint implere manus eorum quos coeperant	per a què res effectuen ses forces
5,13	qui apprehendit sapientes in astutia eorum	quin pren los cavil·losos en la trampa
	et consilium pravorum dissipat	y lo consell dels sabuts transtorna
5,15	Porro salvum faciet egenum a gladio oris eorum	Qui guarda lo simple del coltell y de la llengua de aquells
	et de manu violenti pauperem	y lo indefés del poder del tyrà
5,16	inreptionem ergo Domini ne reprobos	ni tingues en poch lo castich de l'altíssim Déu!
5,19	in sex tribulacionibus liberabit te	de sis tribulacions et guardarà
	in septima non tanget te malum	y no· vendrà mal en la setena
5,21	a flagello linguae absconderis	seràs guardad de mala llengua
5,24	et scies quod paceem habeat tabernaculum tuum	sentiràs ser ta casa habitació de pau
	et visitans speciem tuam, non peccabis	y regonexent ta família, no peccaràs
	et progenies tua quasi herba terrae	dissimulant los peccats de aquells
5,25	Scies quoque quoniam multiplex erit semen tuum	Conexeràs la prosperitat en tos fills
	et progenies tua quasi herba terrae	y tos descendents multiplicats com lo gram de terra

5,26	sicut infertur acervus tritici in tempore suo	axí com la collita dels fruïts a son temps
6,2	et calamitas quan patios, in statera!	y la mia desdicha posada en la balança!
6,5	Numquid rugiet onages cum habuerit herbam?	¿No brama l'ase feréstech quant té present l'herba
	aut migiet bos cum ante praesepe plnum steterit?	y dóna mugit lo bou si té davant la pastura?
6,6	Aut poterit comedi insulsum, quod non est sale conditum?	¿Qui pot menjar cosa fada no sent aparellada ab sal?
	aut potest aliquis gustare quod gustatum affert mortem?	¿qui trobe gust en lo blanch de l'ou?
6,7	quae prius nolebat tangere anima mea	les coses que avorix mon apetit
	nunc, prae angustia, cibi mei sunt	són mon contínuo menjar
6,8	Quis det ut veniat petitio mea et quod expecto tribuat mihi Deus?	¿O, si obtengués lo que suplique y ma atorgava Déu lo oque desige!
6,9	Et qui coepit, ipse me conterat	¿O, si ordenàs Déu de mi lo contrari de manera que desfés y aniquilàs
6,10	Et haec mihi sit consolatio, ut affligens me dolores, non parcat	És-me fins ara consolació per més que·l dolor me aturmente
6,11	qut quis finis meus, ut patienter agam?	y quin fi spere si més tinch que viure?
6,12	Nec fortitudo lapidum fortitudo mea	¿Com? ¿Tinch lo cos de pedra?
	nec caro mea aenea est	¿Tinch la carn de asser?
6,13	Ecce non est auxilium mihi in me et necerssarii quaque mei recesserunt a me	¿Què faré, si no puch més? y si les forces del sofriment me falten?
6,15	Fratresmei praeterierunt me, sicut torrens	Mos germans han vengut a menys, com lo barranch
6,22	Numquid dixi: afferte mihi	¿He-us dit que·m donàsser favor?
6,23	Vel: liberate me de manu hostis	¿He-us dit que·m traguésseu de afflictió?
6,24	et si quid forte ignorave, instruite me	avisau-me en què pecque
6,27	et subvertere nitimini amicum vestrum	y al vostre amich parau llaç!
6,28	Veruntamen quod coepistis explete praebete aurem et videte at mentiar	Ara, donchs, jujau millor lo negoci y conciderau les rahons vostres y mies
6,29	et loquantes in quod iustum est, iudicate	y no us perturbe la passió
7,1	et sicut dies mercenarii, dies eius	y los dies de aquell són certs com los del jornal
7,2a	Sicut servus desiderat umbra	Axí com l'home llogat aguarda la

		paga,
7,2b	et sicut mercenarius praestolat finem operis sui	com lo servo corre ab desig a l'hombra
7,3	et noctes laboriosas enumeravi mihi	y conte les nits enujoses
7,4	Si dormiero, dicam: quando consurgam?	Quant me gite dich: «Quant me llevaré»?
	et rursum expectavo vesperam	y quan ha aplegat la nit
	et replebor doloribus usque ad tenebras	reste cansat de dar tomps fins al matí
7,5	Induta est caro mea putredine	La vestidura de ma carn són vèrmens
7,6	Dies mei velocius transierunt quam a texente tela succiditur	los meus dies passen més prest que llançadora
	et consumpti sunt absque ulla spe	y per falta de trama se acaben
7,7	Memento quia ventus est vita mea	Recorda't que és la mia vida vent
	et non revertetur oculus meus ut videat bona	y que no veuran mos ulls altra vegada prosperitat
7,8	Nec aspiciet me visus hominis	No·m veuren los hulls que·m veyen
	oculi tui in me, et non subsistam	mas los teus, y faltaré en la hora
7,9	Sicut consumitur nubes, et pertransit	Axí com falta lo núvol y passa
	sic qui descenderit ad inferos, non ascendet	axí són los que moren, que no tornen a la present vida
7,10	Nec revertetur ultra in domum suam	No tornarà més en sa casa
	neque cognoscet eum amplius locus eius	ni los seus conexeran aquell
7,11	Quae propter et ego non parcam ori meo	Per ço no refrenaré la mia llengua
	loquar in tribulatione spiritus mei	ni dexaré de parlar cosa alguna en afflicció de mes entranyes
	confabulabor com amaritudine animae meae	y diré algun sinsabor en la mia persecució
7,12	Numquid mare ego sum, aut cetus	¿Com? ¿Só yo mar o, per ventura, balena
	quia circumdedisti me carcere?	per a que·m donasses guarda?
7,13	et relevabor loquans mecum in strato meo	y los patalaphs disminuiran algun poch del meu plor»
7,14	Terrebis me per somnia	lalvòs me spantes ab visions
	et per visiones horrore concuties	y ab fantasmes me aturmentes
7,17	quamobrem elegit suspendium anima mea	per lo quala la mia ànima
7,16	Desperavi, nequaquam ultra iam vivam	Rehuse de més viure
7,17	aut quid apponis erga eum cor	y tingues cuydado de aquell?

	tuum?	
7,18	et subito probas illum	y cada punt lo regoneixes?
7,19	nec dimittis me ut glutiam salivam meam?	y que·m puga engolir-me la saliva?
7,20	Cur non tollis peccatum meum	¿Per què no perdones mon peccat
	et quare non aufers iniquitatem meam?	y no perdones la mia injustícia?
	ecce nunc in pulvere dormiam	Prest reposaré en la fossa
8,3	Numquid Deus supplantat iudicium?	¿Com? ¿Déu pervertiria lo juhí
8,4	Etiam si filii tui peccaverunt ei	Per ço que tos fills han peccat contra ell

SOLUCIONS DIVERSES

Com que el resultat no sempre mostra coherència, recollim alguns exemples de solucions diverses a una mateixa construcció llatina.

circuivi terram, et perambulavi eam	1,7	De rondar y passejar entre·ls hòmens
	2,2	De rondar y passejr entre·ls hòmens
Numquid considerasti servem meum Iob	1,8	¿Has-te, per ventura, adonat de mon servent Job?
	2,3	Has provat a mon servent Job
quod non sit ei similis in terra	1,8	al qual, en veritat, nengú hy a igual en la terra
	2,3	lo qual, en veritat, no té parigual sobre la terra
homo simplex et rectus, ac timens Deum, et recedens a malo vir simplex et rectus, ac timens Deum, et recedens a malo	1,8	home verdader, just, religiós y enemich de maldat
	2,3	verdader, just, religiós y apartat del mal
Dixit ergo Dominus ad Satan	1,12	Digué lo Senyor a Satan
	2,6	---
Et dixit Dominus ad Satan	2,3	Dix llavòs lo Senyor a Satan
Egressusque est Satan a facie Domini Egressus igitur Satan a facie Domini	1,12	Y despedí's Satan del Senyor
	2,7	Dispedit Satan del conspecte del Senyor
in domo fratri sui promogeniti	1,13	en casa el mayoraçgo
	1,18	en casa son germà major
ut nuntiarem tibi	1,15	que·t done avís del fet
	1,16	per a fer que u sabesses
	1,17	qui·t done avís
	1,18	per a avisar-te
venit alter et dixit	1,16	aplegà un altre portant nova

venit alius et dixit alius entrabit et dixit	1,17 1,18	vengué un altre dient vench un altre missatger dient
et fuit possessio eius septem millia ovium, et tria millia camelorum, quingenta quoque iuga boum, et vingentae asinae	1,3	y fon lo seu patrimoni set mil ovelles per a multiplicació, tres mil camells per a portar mercaderies, y sinch-cents parells de bous per a llauró, y altres sinch-centes someres per a l'hato y provisió
et facta sunt ei quatuordecim millia ovium, et sex millia camelorum, et mille iuga boum, et mille asinae	42.12	tant, que posehia quatorze mil ovelles per a multiplicació y sis mil camells en rèques per a tragí, que totes eren sis míllia, y mil parells de bous en lo camp y mil someres per a l'hato y provisió.
et assimilatus sum favillae et cineri in favilla et cinere	30,19 42,6	par sia aldre que terra y cendra estich entre terra y cendra

6.- Conclusions

L'estudi de la traducció conquiana proporciona molts altres elements analítics interessants, com ara la comparació amb tots els treballs hagiogràfics del moment (les vides de sant Onofre, o les dels sants Abdó i Senen, etc.) però hem de tancar ja. Per a acabar, recuperem les reflexions finals de Jorba sobre el model lingüístic de Jeroni Conques: «la versió del difícil Llibre de Job denota, amb uns resultats ben dignes, l'àrdua recerca, en el context cultural de les capes alfabetes, de l'enriquiment de les possibilitats d'expressió, no sempre equilibrada, bàsicament en el camp del lèxic: tot reflectint vacil·lacions adés dialectals adés més generals, es parteix del llatí o del castellà per aconseguir una llengua més precisa o més «cult» en la traducció del concepte».

Totes les modalitats de traducció que hem vist, i algunes més, van en la línia d'un humanista que vol arribar a un públic per a elevar-li el seu nivell cultural i bíblico-religiós. La quantitat de castellanismes presents responen a la idea d'integrar la llengua de prestigi de l'època com a signe d'elevació cultural.

Conques és un sacerdot culte, bon coneixedor de la Bíblia i de les llengües bíbliques, raó per la qual es planteja oferir una versió digna, i ho fa amb un cert agosament que la inquisició li farà pagar. Ara li restituïm la fama (matèria teològica per la qual la inquisició també el condemnà) i li augurem els fruits que en el seu temps no va poder donar.

Bibliografia

ALMENARA I SEBASTIÀ, M. Jeroni Conques i Garcia (1518-1573/4, de Lluçena, un humanista reformista del segle XVI, en ESCRIG FORTANETE, JOAQUIM, **Monogràfica de Lluçena (L'Alcalatén)**, p. 331-532, 2000.

ALMENARA SEBASTIÀ, M; ARDIT LUCAS, M. **Manuel, Gaspar Centelles y el grupo disidentes de Pedralba**, València, Edicep, 2011.

ALONSO SCHÖKEL, L. I SICRE DÍAZ, J.L. **Job. Comentario teológico y literario**. Madrid, Cristiandad, 2002.

ARDIT, M. J. **La Inquisició al País valencià**, València, Tres i Quatre, 1970.

BATAILLON, M. **Erasmus y España**, Madrid, FCE, 1998.

CARBONI, F. Segimon Arquer i Gaspar de Centelles en la tempesta política del segle XVI. *Cabdells*, n. 3, Oliva, p. 29-60, 2001.

CONQUES, J. **Llibre de Job**, Biblioteca Nacional d'Espanya, Madrid, ms. 13.883.

ESCARTÍ, V. J. Introducció a BEUTER, PERE ANTONI, **Cròniques de València**. València, Generalitat Valenciana, 1995.

CORONEL RAMOS, M. A. **La filología humanística y los textos sagrados: La Epístola a los Romanos en versión de Sebastián Castellio**. València, Alfons el Magnànim, 2010.

DOMÍNGUEZ BORDONA, J. **Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional**. Madrid, Biblioteca Nacional, 1931.

JANZE, J. G. **Giobbe**, Torí, Claudiana, 2003.

JORBA, M. [Ressenya a:] Jeroni Conques: Llibre de Job. Versió del segle XVI. RIERA I SANS, J. (ed). **Els Marges**, Barcelona, p. 120-121, 1994.

MARTÍ MESTRE, J. (ed). **El Libre de Antiquitats de la Seu de València**. València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

PONS FUSTER, F. **Erasmistas, mecenas y humanistas en la cultura valenciana de la primera mitad del siglo XVI**. València, Alfons el Magnànim, 2004.

Procés contra Jeroni Conques, Arxiu Històric Nacional, llig. 558, exp. 6, Inquisició de València.

RAVASI, G. **Giobbe**. Città di Castello, Borda, 1991.

RIERA I SANS, J. **Jeroni Conques: Llibre de Job. Versió del segle XVI**. Barcelona, Ed. 62, 1976.

VOGELS, W. **Giobbe. L'uomo che ha parlato bene di Dio**. Torí, San Paolo, 2001.

Recebido para publicação em 07-10-17; aceito em 08-11-17